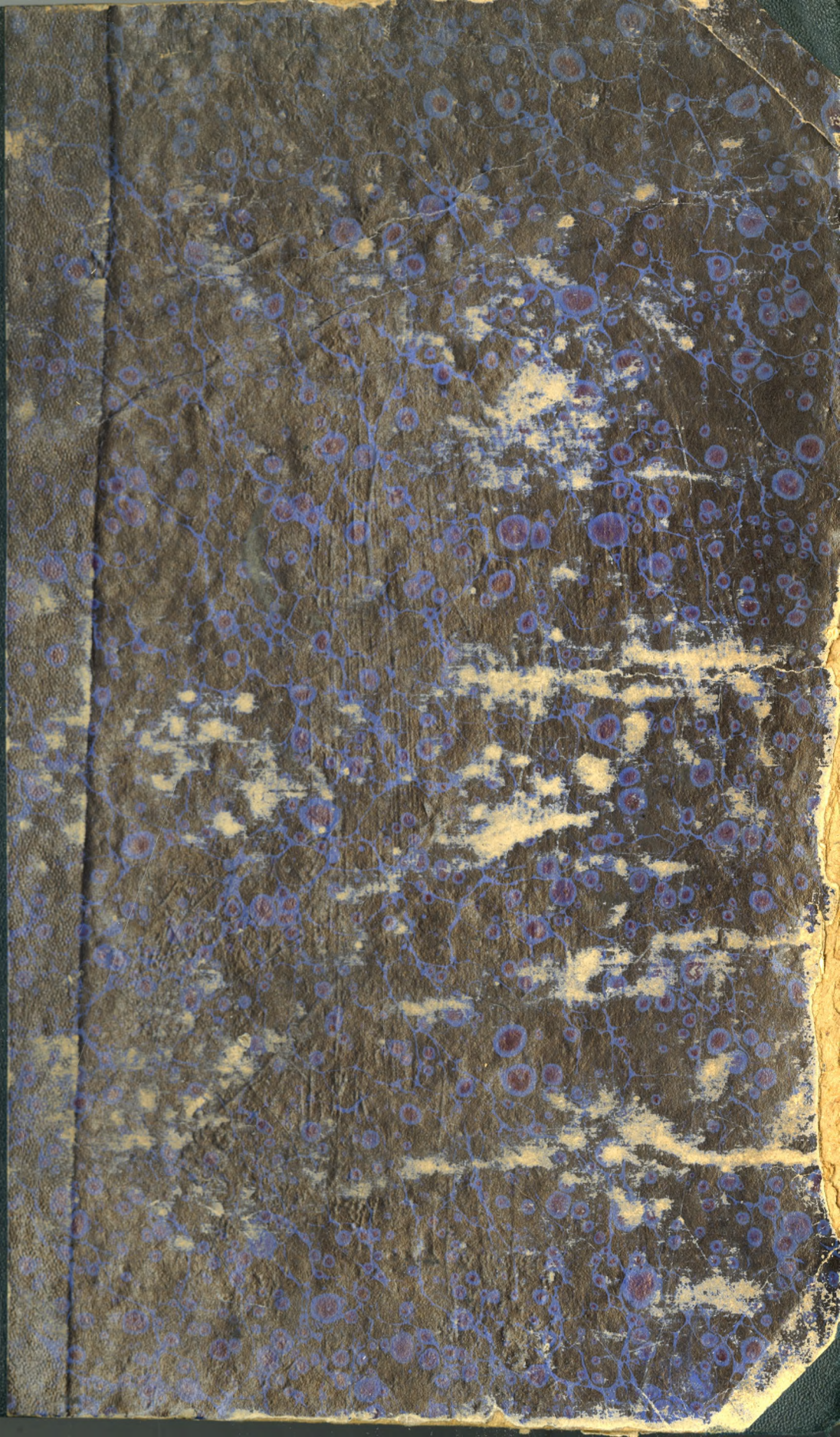

Politikai
röpiratok.

66.

66
500

[Schwarz Mór]
DE BALTAGI ALADÁR

Örök emlékére!

AZON KEGYELETES GYÁSZÜNNEPÉLYNEK, MELYET

1876. évi Február 28-án

Békés-Sz.-András falu közönsége,

FŐTISZTELENDŐ

LEHÓCZKY JÓZSEF PLÉBÁNOS UR

hazafias kezdeményezése és nagylelkű támogatása folytán,

DEÁK FERENCZ

nagy hazánkfia elhunytának emlékére, hazafias kegye-
lettel és testvéri egyetértéssel rendezett.

Aladár okmány
Sz. Andráson

BUDAPEST, 1876.

Nyomatott Goldstein Mór könyvnyomdájában, Ország-ut 44. szám.

LILFA 0056 4184

K I M U T A T Á S

azon önkénytes adakozásokról, melyek e füzet kinyomatására és jótékony célú elárusítására főt. L e h ó c z k y József plébános ur lelkes indítványára történtek:

	frt. kr.		Áttétel . 34 frt. 50
1. Lehóczky József	10 —	25. Csabai József	— 50
2. Tóth Lajos	1 —	26. Hajas Lajos	1 —
3. Darabos Sándor	1 —	27. Molnár András	— 50
4. Nagy András	1 —	28. Pintér Pál	— 50
5. László István	1 —	29. Teleki Bálint	— 50
6. Urbanek Nándor	1 —	30. Bakos Gyula	— 50
7. Kohn Márton (Öcsöd)	5 —	31. Mrena (Kovács) János	— 50
8. Trebitsch Ágost. (Szarv.)	50	32. Orosz István	— 50
9. Dr. Weiss Ármin	1 —	33. Sinka Mihály	— 50
10. Hacker Jónás	2 —	34. Kiss János	— 50
11. Schwarz Zs. (Szeged)	1 —	35. Amrus Mihály	— 50
12. Schwarz Dániel	1 —	36. Farkas Márton	— 50
13. N. N.	— 50	37. Fabó Emanuel	1 —
14. Kohn Moritz (Öcsöd)	— 50	38. Ugray József	1 —
15. Hali János	1 —	39. Pecsénye Soma	— 50
16. Kohn Abrahám	— 50	40. Forschner Jakab	— 50
17. Gazsó János	1 —	41. Hoffer Izsák	1 —
18. Lusztig Izrael	1 —	42. Özv. Stern Rozália	— 50
19. Tóth Albert	— 50	43. Paraszt István	— 50
20. Fazekas Imre	1 —	44. Weiss Mór	— 50
21. Kiss Mátyás	— 50	45. Grimm Jak. (Szarvas)	2 —
22. Bencsik Imre	— 50	46. Fazekas Ferencz	— 50
23. Fazekas András	— 50	47. Bagi János	— 50
24. Pollak Ignátz	1 —	48. Farkas László	— 50
Áttétel . . 34 ft. 50		Összesen . . 49 50	

A Deák-gyászünnepély keletkezése.

Midőn Deák Ferencz halálának gyászliure B.-Sz. András kisdied falujába elhatolt, az önkénytes gyász általános jelein kívül, azonnal történt intézkedés, hogy a nagy hazafi emlékének egy ünnepélyes nap szenteltessék.

Minthogy azonban az idő szerint a római kath. egyház templomában új orgona vala felállítandó, főtiszt. Lehóczky József plébános ur, mint a falu többségének lelki vezére, egy hazafias hangú átiratot intézett a helybeli másik két — u. m. helv. hitv. ref. és izr. — hitközség előljáróihoz, melyben ezeket felszólítja, hogy a kegyeletes gyászünnepély megtartására mindhárom hitfelekezet egy és ugyanazon napra egyesüljön és e napot Február 28-ára halaszssa, a mikor ugyanis a római kath. egyház új orgonája fel lesz állítva s így első megszólalása egyesülni fog a hazafias lakosság zokogásával a nagy veszteség fölött.

Egyszersmind indítványozta, hogy egyesülés esetében, az ünnepély teendőit a három hitfelekezet olyformán osztaná fel testvériesen egymás között, hogy a római kath. egyházban először a nagy halott lelki üdvéért ünnepélyes gyászmise tartatnék, — a reform. egyházban a nagytiszt. lelkész buzgó könyörgést végezne és gyászzénekek zengését rendelné el, — végre az izr. hitközség számára tartá fenn azon szép jogot, hogy a zsinagógában 'emlékbeszédet tartasson, annyival is inkább, mivel erre Schwarz Márton helybeli polgártársnak Budapesten tanuló Mór fiát alkalmasnak találá és névszerint is kijelölé.

A ref. és izr. egyházközségek előljárói ez indítványt általában és részleteiben elfogadták és az izr. hitközség azonnal érintkezésbe helyezte magát Schwarz Mór, budapesti technikussal, ki is szülőföldje meghívását készségesen elfogadta, és tekintettel az otthon érvényesülő hazafias egyetértésre, a gyászbeszéd megtartására késznek nyilatkozott és Február 27-ére haza jönni ígérkezett.

Hol minden tényező ily készségesen felajánlá közreműködését a kegyeletes célra, ott a siker el nem maradhat; hol a lelki pásztor ily nemesen fogta fel szent hivatását, mint ez esetben; hol a nemes szó magva ily termékeny talajra talál, mint ez alkalommal: ott Isten áldása nem hiányozhatik, ott Isten oltalma örködik a lakosság üdve fölött!

A gyászünnepély lefolyása.

Február 28-ikán nagy napra virradt B.-Sz. András falu közönsége. Az ünneplő ruhában öltözött lakosság arcán megható komolyság honolt, midőn vallás-, kor és nem-külömbőség nélkül hullámszott az utcákon.

³/₄ 8-kor megkondultak a keresztény egyházak harangjai és most először történt Sz. Andrásan, hogy ez imára hívó hangokat zsidó és keresztény egyszerre követte.

A róm. kath. egyház tágas temploma egészen megtelt ájtatos közönséggel; a templom közepén, viaszgyertyáktól körülvéve állt a diszes ravatal; az oltár előtt jobbra, balra, egy-egy gyászlobogót tartottak, kísérve két-két kivont karddal járó férfitől; mellettök sorfalat képeztek két oldalt a fehérbe öltözött koszorus lánykák, és az egyház tisztos vénei égő viaszgyertyákat tartottak a diszes ornatusban megjelent papság körül. Főt. Csató Alajos mezőturi esperesplébános nem sajnálta a rendkívül rossz út fáradalmait és eljött, hogy az ünnepélyes requiemben fényes segédlettel pontifikálhasson.

És midőn az új orgona erőteljes hangjai a chorus gyászénekébe vegyültek; midőn a lelkész „requiescat in pace“ imájára Ament zugott az orgona, Ament zengett az ajk és Ament dobogott a szív; midőn a nagy hazafiért való imában testvériesen egyesülve a három felekezet, egymásmellett fohászzkodott Megváltójához a katolikus, Istenéhez a kálvinista és Jehovához a zsidó: ez oly szent háromság volt, mely előtt meghajlott volna még az istentagadó is.

Az isteni tisztelet végezte után mindhárom felekezet a gyászlobogók elővitele mellett a reform. templomba vonult, hol a szoltárok megható éneke után nagyiszt. Darabos Sándor lelkész ur a szószékről, egy megindító imát menesztett a Mindenhatóhoz. Egy újabb szoltár eléneklése után innen a közönség, mely ezalatt nőttön nőtt, imponáns menetben a zsidó templomba vonult.

Az izr. hitközség fáradhatlan buzgalmu elnöke, Weiss Mór ur mindent elkövetett a különben szerény templom illő diszítésére és más intézkedései által is az ünnepély rendezése körül nagy érdemeket szerzett.

A templom legtöbb része a kereskedőktől önkényt felajánlott gyászszövetekkel volt borítva, a gyertyák rezgő lángjai halvány fényt löveltek a sötét környezetre. Időközben Szarvas és Öcsödrről számos vendég érkezett, kikkel együtt a templom zsufolásig megtelt. A keresztény egyházak előjárói számára a frigyláda előtti helyek voltak fenntartva; és jobbra a frigyláda szentélyétől az első sorban egy öreg férfiú ült körülvéve férfi — és ifju korban álló fiaiól, — a gyászbeszédet tartandó ifjunak édes atyja. Így ülhetett Jákob pátriarcha fiai között.

Elhangzott a kántor gyászéneke, és — felállt a sápadt arczu ifju,

— ősz atyja elé lép, ki kezeit fia fejére téve, adá áldását; megható jelenei volt! Könnyes szemekkel adá az apa, könnyes szemekkel fogadta a fiu, könnyes szemekkel nézte a gyöngéd anya és megilletődött közönség az atyai áldást! Így állhatott Jozsua Mózes előtt, midőn ez áldását adá a nagy utra!

Siri csend honolt a hallgatóság körében midőn az ifju szónok a frigyláda előtt hevenyészett szószékre lépett, honnan meghatva és meghatóan következő emlékbeszédet mondá:

Tisztelt gyászoló gyülekezet, ájtatos hallgatóság!

Midőn Izrael első és legnagyobb profétáját Mózes az Ur azon feladattal megbizta, hogy menjen el Pharaóhoz és követelje tőle Izrael fiainak szabaddá bocsáttatását, Mózes vonakodva kérdé:

„Ki vagyok én, hogy épen engem szemeltél ki e fontos feladatra? Hogyan beszéljek én, a szegény ismeretlen pásztor, a hatalmas Pharaóval, Egyiptom királyával?”

E szavakra fakadhatnék én is, midőn végig jártatom szemeimet e tisztos közönségen.

Hát ki vagyok én, hogy nekem jutott e diszes feladat? Hogyan beszéljek én ily kiváló gyülekezet előtt? én, a gyenge, tapasztalatlan ifju, érdemekben megőszült férfiak és években megőszült aggok előtt?

Mózes habozását csakhamar eloszlatta az Ur biztató szava, midőn mondá: „Menj, és mondd neki, a hatalmas Pharaonak, hogy — én küldtelek! Én — Jehova, a ki voltam, vagyok, és leszek!” — És Mózes ment, szólt és tett.

Isten, ki végtelen jóságodnál fogva kegyelemmel fogadod a porszem dicsőítését, ki végtelen hatalmadnál fogva, erőt adsz a gyengének, bátorságot öntesz a félénk szívébe, és bölcseséggel ruházod fel a gyermek értelmét: világítsd meg ez órára az én gyenge elmémet is, hogy a mit mondandó leszek, szent akaratomnak kedves és földiekre üdvös lehessen! Amen!

Tisztelt gyászoló hallgatóság!

A letűnt 1875. év vége és a folyó 1876. év eleje gyászbetűkkel lesz a magyar nemzet naptárába vezetve. Mintha a rideg halál, hosszas pihenés után lázas sietséggel új munkához fogott volna és sietségében csak azon fők után nyújtotta volna dermesztő karját, melyek legjobban, legmagasabban kiemelkedtek a nemzet zöméből: úgy hulltak el sorban a nemzet diszei.

Sirba vitték Toldy Ferenczet, a magyar tudomány és irodalom veterán bajnokát; — elhunyt báró Kemény Zsigmond, a magyar társadalmi és politikai élet nemes harczosa; — meghalt Bartal György, kitűnő képzettségű volt miniszter; — örök nyugalomra kísérték Dr. Lów Lipót szegedi főrabbit, a magyar zsidóság díszét, a magyar tudomány és hazaszeretet egyik ritka jelenségét; eltávozott tőlünk — örökre eltávozott — Horn Ede, az önfeláldozó hazafi; — és a nemzet sirt; fájt mindenkinek, hogy a nemzet oszlopait kidülni látá.

De egyike ezen haláleseteknek sem okozott oly mély fájdalmat, mint az, melynek gyászhire épen ma egy hónapja futotta be az ország téreit; szárnyra kelt az ország szívében, és a szélrózsa minden iránya felé elterjedt a szivdöbbségetől; villámgyorsasággal hangzott el a hazában és a hazán túl: Deák Ferencz meghalt!

És — egy sohaj — egyetlen egy — egy nemzet sohaja vonult végig szerte a honban; egy zokogás — csak egyetlen egy — egy nemzet zokogása hallatszott Kárpátoktól Ádriáig! Elhangzott a hir: Deák Ferencz meghalt, — és egy jajkiáltás volt a viszhang, mely reá keletkezett.

Elnémult, mint varázsütésre, a farsang viganója; elhallgatott a bohócok csörgettyűje; eltűnt az örülők tarka diszruhája; és helyette gyász — sötét fekete gyász — borult a láthatárra; gyász a házakon gyász az öltözéken, gyász a szíveken!

Nincs nemzetség a hon határai között, nincs felekezet Sz. István birodalmában, mely a veszteséget ne érezte, ne fájlalta volna. Eleinte nem hittük, nem akartuk hinni, hogy elköltözött tőlünk Magyarországnak legnagyobb fia; és midőn hinni kényszerültünk, mindjárt beszélni, vigasztalni nem voltunk képesek, mert szavunkat elfojtotta a bánat; körültekinteni nem tudtunk, mert szemünket elhomályosította a köny.

Most azonban, midőn a fájdalom hullámainak első rohamos háborgása kissé lecsendesült; most midőn, ha nem mondja is senki, azt hangoztatja egész néma környezetünk, hogy Deák Ferencz meghalt, Deák Ferencz nincs többé! — most álljunk meg egy pillanatra, az új sirhalom körül; — úgy sem ástak még Magyarországon ily sirt, ily mélyet, széleset, melyben elért volna, Magyarország dísz, Magyarország dicsősége, Magyarország büszkesége; — álljunk meg és elmélkedjünk az elhunyt férfi életéről, haláláról, és tegyük elmélkedésünk különös tárgyaivá azon kérdéseket:

Mit tett Deák Ferencz?

Mi volt Deák Ferencz?

Mit hagyott nekünk Deák Ferencz örökségül?

Mit tett Deák Ferencz? — Magyarország télszázados történetét kellene elbeszélnem, ha az ő tetteit fejlődésünkben, lefolyásukban és eredményeikben ismertetni akarnám.

Lapozzunk vissza Magyarország történetének azon korszakáig, melyre Deák Ferencz első politikai működése esik.

Azon államfelforgató háborúk után, melyek e század első negyedét — a francia forradalom és következményes háborúi neve alatt, — kitöltötték, Europa valamennyi nemzetei között élénk mozgalom támadt a szabadságos eszmék terjesztése és létesítése körül. A hosszas háborúk alatt a fejedelmeknek és kormányoknak, népeiktől tetemes pénz — és véráldozatokra volt szükségök, de a népek jólétének előmozdítására valamit tenni — ahhoz nem volt sem idejük, sem akaratok; hanem a népet azzal hitegették, hogy a háború

lefolyása után, orvosolni fogják a nemzet ősi jogain ejtett sérelmeket. meg fogják hallgatni a panaszokat és alkotmányos úton oltalmazzák a nép érdekeit.

Igy történt, hogy midőn elnémult az utolsó ágyu dörgése, és siri csend lett a csatatéren: megszólalt a népek hatalmas szava, és megélnkültek az országgyűlés termei. Az országgyűlésen összegyűlt követek, (kik még akkor nem a nép — hanem a megyegyűlések által választottak) érezték a feladat fontosságát, mely reájok várt; mindenki érezte az állapotok tarthatatlanságát; mindenki érezte, hogy a kormány jogtalan tulkapásait és törvénytelenégeit tovább tűrni nem lehet; mindenki érezte, hogy változásoknak, — nagy és alapos változásoknak kell történniök, ugy az állam mint a társadalom életében: de hogyan e változásokat keresztülvinni, a nélkül hogy a trón és nemzet érdekei sértessenek — azt sokan nem tudták, — sokan nem merték tudni és sokan — sajnos, de igaz — nem akarták tudni.

Ilyetén viszonyok között küldte Zalamegye 1834-ben Deák Ferenczet először a pozsonyi országgyűlésbe; — Deák Ferencz megjött és meg volt az ember, ki a hazája boldogítására szükséges teendőket, tudta is, merte is, akarta is.

Az országgyűlésen két párt állt egymással szemközt; a szabadelvű vagy haladó, és a conservatív, vagy maradó párt. Az első, célirányos reformok által akarta nemzetét boldoggá, szabaddá, hazáját függetlenné tenni; a másik, ragaszkodott elévült kiváltságaihoz és a megszokás által szentesített állapotokhoz és ezzel a nemzet mivelte irányu fejlődésének akadályá lón.

Deák habozás nélkül ez elsőhöz csatlakozott; és első fellépésével, midőn elveit az igazság meggyőző erejével, a meggyőződés sugalta nemes bátorsággal, fenkölt szelleme elragadó lelkesedésével védelmezte, oly sikert aratott, hogy az ellenpárt megdöbbsent és csakhamar észrevette, hogy Deákban az ő elvei leghatalmasabb ellenét látja. Önkénytelenül elfogadták a szabadelvű párt vezérének; örömet követte mindenki Deákot, ki pártja elveit logikai szabatosság, bölcs felfogás és szónoki tehetsége által diadalra vitte. E percztől kezdve Deák befolyása nőttön nőtt. És miként használta föl e befolyását? — Csak végig kell tekintenünk az 1834—6 iki országgyűlés alkotásain, melyek mind Deák vezéregyéniségének befolyása alatt jöttek létre és elismerjük, hogy azon beszédek, melyeket már akkor a kiváltságok eltörlése, a törvény előtti egyenlőség, a közteherviselés, a magyar nyelvnek hivatalos nyelvvé való emeltetése érdekében tartott, mind egyike egy-egy levelet képez azon diczkoszoruhoz, melyet az utókor számára fűz.

Kisszerűnek látszanak ma e dolgok, midőn a törvény előtti egyenlőség, nemes és nem nemes között, nem csak ki van mondva de keresztül vive; de mily veszélyes és rendkivüli eszméknek tartattak azon korszakban midőn még a nemesség szívoosan ragaszkodott

„nem adózunk“ jelszavához, midőn a népnek mint jobbágyságnak, csak terhei voltak, de jogokkal nem birt: eléggé bizonyítja az, hogy alig zárultak be a 36-iki országgyűlés termei, és Deák működésének nyilvános színhelye, azonnal erőszakhoz fordult a kormány, hogy ez eszméket elnyomja. Börtönbe vándoroltak Kossuth, Wesselényi és mások, kik Deák eszméinek harcosai és terjesztői lettek a társadalomban.

Ezen és más törvénytelen tettek miatt elkeseredve lépett össze a következő 1840. országgyűlés. Deák tekintélye már ekkor oly nagy volt, hogy az ellenpárt is meghajlott előtte. Éles, de az igazság és jogérzet áthatotta szavakban lobbantotta szemére a kormánynak eljárását, és Deák szavára a politikai foglyok börtönei megnyitlak, sőt a kormány is hajlandónak nyilatkozott a nemzet jogos kérelmeinek részben megfelelni.

A következő 1843-iki országgyűlésen ugyan személyesen részt nem vett; egyrészt megrongált egészségi állapota miatt, másrészt elvi eltérések miatt, melyek a saját — és megbízóinak politikai nézete között léteztek; és Deák nem volt azon ember, ki magának elveket praeskribáltatott, kire politikai meggyőződést ráerőszakolni lehetett volna. De mennyire átalánosan el vala ismerve Deák országos tekintélye, mutatja épen az, hogy Deák távollétét csapásnak tekintette mindenki, hogy Deák távolléte fölött az egész országgyűlés pártkülömség nélkül sajnálatát jegyzőkönyvileg is kifejezte.

A szabadelvű párt vezérletét ugyan Deák helyett és után oly férfi vette át, ki mind lángoló hazaszeretetére mind szellemi tehetségeire nézve Deák Ferencznek méltó versenytársa volt; e férfi Kossuth Lajos volt.

De Deák Ferencz befolyása az országos ügyek intézéseiben ezután is megmaradt. Kehidára zarándokoltak az ország élén álló férfiak Deák Ferencz magányába; Deák véleményét hallgatták meg, mielőtt egy-egy fontosabb törvényhozó munkálathoz fogtak volna; Deák tanácsát kérték ki, valahányszor az államügyek szövevényes kérdéseiben eligazodni nem tudtak; úgy hogy kimondhatjuk, miszerint Deák Ferencznek azon intézkedésekben is, melyek a 40-es években a bekövetkezendő nagy eseményeket előkészítették, nagy része volt.

És jött a dicső emlékü 1848-ik esztendő, mely annyi szép reményt ébresztett, és jött az 1849-ik esztendő, mely kétszer annyit eltemetett. Ki lett nevezve az I. magyar független miniszterium gr. Battyány Lajos elnöksége alatt, és az igazságügyi tárca Deák Ferencznek jutott, a legméltóbbnak. A jobbágyok felszabadítása, legszebb emléke eme működésének; és még jobban emeli tettének érdemét az, hogy tapintatos eljárásával eme nemzetgazdaságilag és társadalmilag oly fontos eszmét keresztül tudta vinni, mindazon veszélyes megrázkódtatások nélkül, melyek máshol ez alkalomból

előfordultak. Bölcs mérséklettel tudta kibékíteni a földesurak és jobbágyok érdekeit és bölcs mérséklettel egyenlítette ki soká azon viszályokat, melyek a bécsi és nemzeti kormány között meg-megujultak. És midőn békés úton hazája érdekeit többé nem szolgálhatta; midőn elérkezett az idő, hogy a nemzet jogai a kard élére kettek tűzve: Deák megállt; hol a vérengző csaták fegyverzajában nem hallatszik a törvény szava, melyet egész életében legjobban tisztelt, ott nincs helye az igazság bajnokának, nincs helye a béke apostolának. Utolsó működése is békítő lett volna. A Pest ellen vonuló Windischgrätz elé menesztett küldöttség tagja volt. De midőn itt azon pöffeszkedő szavakkal utasított el: „Rebellisekkel nem alkuszunk,“ — Deák a többi miniszterekkel együtt beadta lemondását és nem követte az országgyűlést Debreczenbe.

Sokan félre magyarázták ekkori magaviseletét; de most tudjuk becsülni helyes eljárását, hogy mikor a függetlenségi nyilatkozat és a vívott forradalmi csaták minden összeköttetést elszakítottak fejedelem és nemzet között: ő megmaradt utolsó egyetlen kapocsnak, melynél fogva békítő műve a szenvedélyek lecsillapultával folytathassék. Igen, midőn a gyászos világosi síkon a vérig sértett nemzet utolsó reménye, melyet fegyvereiben helyezett, eltűnt; midőn a nemzet hőseire, kiknek dicshalál a csatatéren nem jutott, a gyalázat bitó-halála, a száműzetés keserű kenyere és a börtön rablánczai sulyosodtak; midőn az idegen uralom erőszakoskodása itthon lábbal tiporta mindazt, mi e nemzetnek szent és drága volt: akkor egy ember volt még az országban, kihez még az osztrák zsandárság rendörkémei sem férhettek, — s ez Deák Ferencz volt.

Ő megmaradt, mint a feljúló nemzeti élet központja; megmaradt, hogy nemzetét vigasztalja, bátorítsa a kitartásra; megmaradt, hogy nemzetét egy jobb, egy lassubb de biztosabb utra tanítsa, melyen alkotmányát, szabadságait s jogait visszavívhatja. Megmaradt, hogy csodát mutasson a világnak, miként képes egy a csatatéren legyőzött nemzet, legyőzni a győzöt békés uton.

És a békejobbot nem a legyőzött, de a győző nyujtotta. Élénk emlékezetben vannak még azon kísérletek, melyeket a bécsi kormány Magyarország kibékítésére tett; a hatalmas bécsi kormány követet követ után küldött Deákhöz, hogy őt megnyerje terveinek, mert tudta, hogy Deáknak döntő befolyása van az országra.

És Deák? — Visszatorolta Windischgrätz pöffeszkedő szavait: „Rebellisekkel nem alkuszunk?“ — „Törvény és igazság nélkül nem alkuszunk!“ volt Deák Ferencz válasza. — Jog, törvény és igazság, voltak Deák jelszavai. Egy hajszálnyit sem engedett Magyarország azon jogaiból, melyek ősi vérrrel szerezve, ifju hazafisággal védelmezve és királyi szóval szentesítve lettek.

Ezen időszak az, melyre Deák politikai működésének fénypontja esik.

Az 1861. és 1865-iki országgyűlésen elfoglalt álláspontja, azon feliratok, melyeket a királyhoz szerkesztett és keresztül vitt, mind-megannyi bátyái a magyar alkotmánynak, a magyar haza szabadságának. A hatalmas osztrák kormány még nem látta elérkezettnek az időt, hogy Magyarország jogos követelményeit kielégítse; még hitte, hogy az igazság szózatát el lehet fojtani erőszakoskodással; de midőn az 1866-iki porosz és olasz szerencsétlen kimenetelű háborukban az osztrák hatalom a könniggrätzi síkon összezuzatott: Deák sürgető szava többé nem volt mellőzhető; Deák készítette az 1867-iki XII. törvényczikket, mely megállapítja Magyarországnak azon dualisztikus viszonyát, mely most is fennáll; mely elfogadtatván a magyar törvényhozástól és Ő felségétől, kibékítette a nemzetet fejedelmével, visszadta a nemzetet önmagának, visszaadta a nemzetet királyának és a királyt nemzetének, melytől a sors, félreértés és roszakarat, majdnem 20 évig elválasztva tartották.

E törvényhozási munkálatra nézve lehetnek nézeteltérések, lehetnek véleménykülönbségek; e műben lehetnek részletek, melyek a fennforgó vagy megváltozott körülményekhez képest módosítást igényelnek; de a mint azt részrehajlatlan államférfiak mesterműnek és mintaintézménynek nevezték, úgy másrésről minden elfogulatlan magyar ember is kénytelen bevallani, hogy mióta Magyarország fölött nemzeti királyainak kormánya megszűnt: Magyarország sohasem intézhette saját sorsát oly szabadon, oly függetlenül mint most, Magyarország tekintélye sohasem volt a világ előtt oly nagy, mint most, Magyarország sohasem gyakorolt az európai viszonyok constellációjára oly döntő befolyást, mint most.

Nem lehet — legalább nem akarom — kétségbevonni azon párt hazaszeretetét, mely a közösügyi kiegyezést átkos intézménynek szereti nevezni; de hogy az ország jelenlegi pénzügyi helyzete ezen dualisztikus viszonynak volna tulajdonítandó, azt magok sem hiszik. Mert ha már a jelen viszonyok közt, midőn a közös államszükségleteknek terheiből hazánk csak egy harmadrészét viseli, az ország ereje sok tekintetben gyengének mutatkozik: mennyivel inkább roskadt volna össze a nemzet gazdasági ereje azon terhek alatt, melyeket egy teljesen független, elszigetelt, idegen elemektől körülvett és felvegyült állam modern szervezete ránk rótt volna.

És ha megengedem, hogy egy hazafias kebel, Magyarország számára több szabadságot ohajt, azt is el kell ismernünk, hogy a fennforgó viszonyok közt többet kieszközölni nem lehetett; a mint ezt Ghyczy Kálmán, Deák Ferencznek soká politikai ellenfele, a mostani képviselőház köztisztelt elnöke, Deák Ferencz koporsójánál elismerte.

És ha már politikailag nem lett volna bölcs, többet követelni, mint a mennyit követelt, erkölcsileg sem lett volna helyeselhető, ha az akkori gyöngye erőtlén Austriát több engedményekre akarta volna kényszeríteni.

Azt mondja az ellenpárt: Ausztria akkori helyzetében mindent megadott volna. De méltó lett volna Magyarország közbeszéddé vált lovagiasságához, méltó lett volna a magyar nemzet hires nagylelkűségéhez, ha egy más által letiport ellenségnek mintegy tört szegez szivére és tőle oly engedményeket kicsikar, melyek épen ezen erőszakos eljárás által könnyen jogtalanság színében tűnhettek volna fel és végkép aláássák azon Austria tekintélyét, mellyel szövetséget valánk kötendők, mely fejedelmünk közös uralkodása alatt áll.

Sokkal dicsőségesebb volt akkor, annyit kieszközölni, mi által alkotmányunk biztosítva, államéletünk tekintélyes jogokkal felruházva lőn, és e mellett nagylelkűség, lovagiasság és loyaltás által Ausztriát kiengesztelni és a világ rokonszenvét meghódítani, mint tulzott követeléssel a keveset is veszélyeztetni, szomszédaink gyűlöletét magunkra vonni s nekik örök támpontot nyújtani, melynélfogva a viszonyok változtával az ellenségeskedést újra megkezdhessék.

De ha e párt politikai magatartása még érthető, és a mennyiben tiszta hazafias indokokból ered, még igazolható is, — azt semmi szín alatt nem lehet menteni, hogy akadtak egyének, — hála istennek csak egyének — kik a politikai ellenségeskedést még a siron tul is fenntartották; kik sárral dobálták holta után azon férfi emléket, ki századának kimagasló alakja volt. És a magyar nemzet helyes érzékű, finom tapintatu része meg fogja magának jegyezni azokat és el fog tordulni azoktól, kik széttépték a kegyelet koszoruját, melyet Europa rakott Deák sirjára, és széttépték azt ott, hol Deák koszoruinak egyes leveleit kiérdemelte, és széttépték azt akkor, midőn a nemzet és kormány a Deák-törvény alkotásával a kegyelet is hála adóját akarta leróni legnagyobb fia iránt!

Az 1867-iki alkotmánymű után, mellyel alkotmányos életünk uj aeráját teremtette, köztudomásu dolog, hogy nem névleg, de tényleg maga volt a kormány. És eme törvényhozó munkásságából csak azt az egyet akarom e helyt kiemelni, mellyel a magyarországi zsidóság háláját különösen kiérdemelte, hogy az ő vezéregyéniségének befolyása alatt jött létre 1868-ban az emancipatio törvénye, mely bennünket a diszes polgárjoggal felruház, mely nem csak kötelességünké, de jogunkká teszi, hogy e hazát hű fiaiként szerethessük, melynek köszönhetjük eme szép jogunkat is, hogy Deák Ferenczet nyilvánosan gyászolhatjuk, hogy Deák Ferenczért többi polgártársainkkal együtt egy kegyelet-könnyet sirhatunk! —

Ime ezeket tette Deák Ferencz. 50 év óta nem hozatott Magyarországon fontosabb törvény, nem létesítettett fontos intézmény, nem köttetett fontos szerződés, mely nem a Deák műve lett volna, mely nem a Deák befolyása alatt jött volna létre, vagy melyre legalább azt nem mondhatta volna: quorum pars magna fui.

Nem fegyvertények ezek, melyek országokat pusztítanak, melyek nemzeteket rabszolgákká, királyokat földönfutóvá tesznek, melyekért

az ó-korban a férfiakat nagynak nevezték. Deák országot alapított a nélkül, hogy másikat pusztított volna; Deák nemzetet szabaddá tett, a nélkül hogy egy másikat rabbá tett volna; Deák meghódította az uralkodó család és a világ rokonszenvét számunkra, de fegyvere nem kard, hanem igazságszeretettel párosult hazaszeretetet volt! —

És most menjünk át elmélkedésünk második kérdésére:

Mi volt Deák Ferencz?

Bármily minőségben tekintsük e férfi életét, oly erényeket látunk benne, melyek ha csak egyenként lépnek fel egy-egy emberben, azt ritka jelenségnek bámulja és tiszteli a világ.

Mint polgár, önzetlen honszerető.

Mint ember, hajthatlan igazságszerető.

Mint államférfi, bölcs mérsékletű.

Mint alattvaló, törhetlen hűségű.

Polgár, ki e szót önérdek nem ismerte, de a közérdeket, hazája közjavát mindig szívében hordozá. Polgár, ki családi tüzhelyet nem alapított, nehogy lángoló honszeretetét övével megosztani kénytelen legyen; hitvese, arája, kin lelke egész benső hévvel függött — hazája Magyarország; gyermekei, családja, kiknek jelen- és jövőjéről gondoskodott — nemzete, a magyar nemzet volt!

Honszerető fiakban, hála az égnek, sohasem szűkölködött e nemzet; de ily önzetlen hazafit nem ösmert még a világ.

Ő, ki hazája sorsát kezében tartá, ki királyokat hála kötelezettségévé tett, kit honfitársai és fejedelme jutalommal, kincsekkel és kitüntető dicsőséggel elhalmoztak volna, — jutalmat senkitől nem fogadott el; hivatal, melyért fizetés járt, nem fogadott el és nem viselt soha. — Ő volt, ki visszaszerezte a nemzetnek alkotmányát és a királynak koronáját; de midőn a király és a nemzet óhajtotta, hogy övé legyen azon kitüntetés is, hogy ő tegye a király fejére a koronát, ő szerényen elutasította magától e kitüntetést, elvonult a koronázási ünnepély zajától, melynek létesítésében neki legtöbb érdeme volt; rendjel, hivatal, czim, melyek neki felajánlottak, melyek a fejedelem kezéből és kegyéből nyerve, minden polgár méltó vágyát képezik, neki nem kellett; a király, ki háláját és elismerését szeretne volna tanusítani, tehetetlen volt a Deák jutalmazásában, mert Deák jutalmát csak nemes öntudatában birta, hogy hazájáért tette a mit tett, és kötelességet teljesített, midőn tett; és mindaz, mit királyától elfogadott, egy puszta ráma nélkül arczkép és egy köszönő levél volt; a király nem jutalmazhatta Deákot mással, mint élteben keze írásával, holtában koszorúval! — Igyszerette Deák Ferencz hazáját!

Mindenét feláldozta volna hazájáért, csak egy volt, mit tán hazájánál is jobban szeretett — az igazság. Mert midőn hazájáért küzdött, egyuttal az igazságot védelmezte és egy igaztalanság árán még hazáján sem segített volna. Midőn az 1843-iki országgyűlésre a mandatumot el nem akarta fogadni, mivel az ellenpárt törvénytelen

izgatásokkal azt követelte tőle, hogy majd a nemesség adómentessége mellett szavazzon, és sajátipárthivei vesztegetés, erőszakoskodás és verekedés által kivitték, hogy ama követeléstől elállottak, Deák újra nem fogadta el a véres mandátumot, és azt felelte párt hiveinek: „Nekem kéttéle mértékem nincs; azt a törvénytelenséget, melyet ellenfeleimnél kárhoztattam, a magam hasznára igénybe nem vehetem.“

Mint igazságügyminiszternek, azon társaival szemben, kik a hon szabadságát erőszakos rendszabályokkal akarták kivívni, és azt, mit ő 15 évi rendíthetetlen bátorsággal, békés törvényes uton előkészített, hogy tán ugyanannyi év múlván békés törvényes uton valósítson, egy varázsütésre, nem — egy kardcsapásra — akarták kieszközölni, jelszava volt: „Ha szabadok akartok lenni, legyetek előbb igazságosak!“

Azon osztrák államférfiaknak, kik a kiegyezés előtti korszakban, Magyarországnak kétes értékű alkotmányt akartak adni kegyelem utján, azt felelte: jog és igazság! Kegyelemről nem lehet szó ott, hol a jog a mi pártunkon van. És ha valaha, ő nála valósult a költő szava, hogy: „Az igazság szava áthatóbb a mennydörgésnél és a jog és törvény karja sujtó mint a villám csapása.“

Törvény előtti egyenlőséget követelt az igazság nevében, nemes, nem nemes, keresztény, zsidó, magyar és más nemzetiség számára! — Így szerette Deák az igazságot! —

Mit mondjak államférfiúi bölcseségéről? — Nem csak szerénységtelenség, de vakmerőség volna tőlem, ha én akarnám államférfiúi bölcsességét méltányolni. A haza bölcsének neveztek élteben, és e diszes nevet meg is érdemelte. Azon okmányok, feliratok, melyek az ő elméjéből kikerültek, bámulatra ragadták a világot, lefegyverezték az ellenséget és világot hoztak a leghomályosabb bonyodalmakba. Beszédeit és tetteit oly érett meggondolás, oly mély belátás és annyi mérséklet jellemzi, mely csak az igazi bölcsnek sajátja. A legnehezebb politikai kérdések, melyek megoldásán más államférfiak évekig tanakodtak, az ő bámulatos eszének bonczkése alatt, következtetéseinek világossága alatt, önkényt kifejlődtek és meg lettek oldva, a nélkül hogy az egyik fél érdekei sértve lettek volna.

És bölcseségének legnagyobb bizonyítékát épen abban adta, hogy minden tetteiben helyes mértéket tudott tartani. A mit hazája szabadságáért követelt, azon mértékig követelte, míg a cél biztosítva van, a nélkül hogy az ellenfél megrövidítést szenvedjen; és midőn az ellenfélnek méltányosság és igazság szempontjából engedett, mindég feltalálta azon pontot, melynél megállapodva, „idáig és ne tovább“ szólhatott. A helyest a helytelentől, az üdvöset az ártalmastól, az igazat az igaztalantól, páratlan bölcseséggel megkülönböztette és a mit egyszer helyesnek talált, ahhoz tántoríthatlanul ragaszkodott, annak helyességéről meggyőződni mindenkit szellemi fensőségével kényszerített.

lobogót mely a temetés napján Budán a királyi várpalota ormairól lengett? Láttátok a koszorú virányát, mely a nagy halott koporsóját diszitette, és azt a két koszorút, melyet a felséges királyi pár adott? És láttátok Magyarország védangyalát könnybe lábadt szemekkel Deák koporsójánál?

Igen, ő ott volt! Mint egy tulvilági genius ott állt Deák Ferencz gyászravatalánál Erzsébet királyné, Magyarország koronás királynéja! — Alakján elomlott királyi fölség, — arczán gyász, — kezében koszorú, — szemében könny, — és ajakán ima! — Deák koronát adott Erzsébetnek, — Erzsébet koszorút hozott Deáknak!

Remegő kézzel helyezi el a koszorút a kihült szivre, és — Csend! — félre lármázó sereg! — ne zúgj! — fojtsd vissza lélekzedet! — Csend! — mert a királyné imádkozik — Magyarország koronás királynéja! — —

Elég — elég volt a szóból! Hol királyok gyászolnak és királynék könnyezve imádkoznak az alattvaló sirjánál — ott nem tudom, kire legyenek büszkébb? Deákra, ki ily királynét tudott a nemzetnek hódítani, vagy a királynéra, ki Deákot és nemzete hűségét így tudtamegbecsülni.

Csak egy szót még! — Ott, hol királyoknak s z a b a d imádkozni, ott a polgárnak kell imádkozni.

Isten, ki meghallgatod a fölkent fejedelmek imáját, engedd a mi imánkat is, glóriás trónod zsámolyához hatolni!

Isten, királyok istene! Ki győzelemre vezetted Dávid és Salamon királyokat, áldd meg mennyei áldásoddal a mi apostoli királyunkat, I. Ferencz Józsefet; áldd meg szeretett Erzsébet királynénkat főséges családjával és hajlitsd szeretettel szivét felénk, hű magyarnépe felé!

Isten, országok istene! Áldd meg mennyei áldásoddal szeretett hazánkat, Magyarországot! őrizd meg elemi csapásoktól, pusztító járványoktól, öldöklő háboruktól, hogy földének termékenysége jutalmazza a munkás munkáját!

Isten, népek istene! áldd meg mennyei áldásoddal a magyar nemzetet! add, hogy az egyetértés, hazaszeretet és tiszta erkölcs viruljon kebelében! adj erőt a munkához, a munkára áldást; nemes dicsvágyat az ifjaknak, dicsőséget a véneknek és boldogságot minden hű fiának!

Isten, ki valál istene Ábrahám, Izsák és Jákob patriarcháknak, áldd meg mennyei áldásoddal ez egyház községét! áldd meg kedves szülőföldem lakosságát, mely ily lélekemelő egyetértéssel sereglett szent házaidba! áldd meg előljáróit, kik élet- és vagyónbiztosság fölött öröködnek, lelki pásztoraikat, kik lelki üdvösségükre vigyáznak, hazaszeretetre, testvéri egyetértésre, polgári és családi erényekre oktatják és a te szent nevedet dicsőítik!

Mert tiéd a hatalom, tiéd a dicsőség, most és mindörökké.

Amen!

